

Література:

1. Гвиччардини Ф. Заметки о делах политических и гражданских / Ф. Гвиччардини // Гуманистическая мысль итальянского Возрождения. – М. : Наука, 2004. – С. 274–332.
2. Григорьева И. Л. Эразм Роттердамский о реформе католической церкви (по корреспонденции гуманиста до 1517 г.) / И. Л. Григорьева // Культура Возрождения и религиозная жизнь эпохи. – М. : Наука, 1997. – С. 113–118.
3. Делуемо Ж. Цивилизация Возрождения / Ж. Делуемо. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 720 с.
4. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения : учеб. для вузов. – М. : Высш. школа, 2001. – 479 с.
5. Лютер М. О рабстве воли / М. Лютер // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М. : Наука, 1986. – С. 290–545.
6. Соколов В. В. Философское дело Эразма из Роттердама / В. В. Соколов // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М. : Наука, 1986. – С. 5–68.
7. Эразм Роттердамский. Гипераспистес-1 / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М. : Наука, 1986. – С. 546–584.
8. Эразм Роттердамский. Диатриба, или Рассуждения о свободе воли / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М. : Наука, 1986. – С. 218–289.
9. Эразм Роттердамский. Оружие христианского воина / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М. : Наука, 1986. – С. 90–217.
10. Эразм Роттердамский. Послание к Паулу Вольцу от 14 августа 1518 года / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М. : Наука, 1986. – С. 69–89.

* * *

*Олексій Гура
(м. Полтава)*

**РЕФОРМАЦІЙНІ ІДЕЇ В АРХІТЕКТУРІ
ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ХРАМІВ**

Період Реформації є одним із найбільш значних етапів європейської історії. Вплив Реформації на розвиток Церкви і богословських ідей залишається в центрі уваги дослідників християнської історії. Реформація сприяла перегляду самої християнської доктрини, оновленню християнської духовності, зміні

структури Церкви і моральних критеріїв суспільства. Процеси змін в Європі, викликані Реформацією, не обійшли стороною і архітектуру.

Питання впливу реформаційних ідей на архітектуру стали предметом дослідження таких науковців: І. Гуцул [1], В. Дем'янов [2], Н. Лаврецький [3]. Розвиток архітектури протестантських храмів досліджували П. Смородінова [4], М. Рязузов [5], О. Ткаченко [6], Л. Голодецький [7], Т. Габрусь [8], П. Тадевосян [9], В. Рязузов [10].

Упродовж XIII-XIV століть у Німеччині панувало мистецтво готики. Виникнувши в містах, воно швидко досягло аристократичної вишуканості. Величезні споруди готичних соборів нагадують компендіуми вчених схоластів: духовна віддаленість від повсякденності і абстрактність художніх образів. Пізніше, унаслідок Реформації, у німецькій архітектурі важливе місце зайняли політичні та релігійні мотиви. Тому в німецькому культовому будівництві переважав етичний компонент, а естетичні елементи грали в ньому меншу роль, ніж в італійському [1].

Перші протестантські церкви в Європі XVI-XVII століть пристосовувалися в колишніх католицьких храмах, де руйнувалися вівтарі, а кафедри встановлювалися біля довгої стіни центральної нави. Цим підкреслювалася протилежність нової віри «старій», католицькій. Перші збудовані протестантські церкви тих часів були в основному дерев'яними з плоским дерев'яним перекриттям і з невибагливим опорядженням.

Проникнення протестантизму з Європи на Американський континент, сприятливі умови для його розвитку, формування там високо розвинутого індустріального суспільства, особливо у XX столітті, дали новий поштовх для розвитку протестантської архітектури. У другій половині XX століття американська протестантська архітектура стала законодавцем мод в церковному будівництві, вплинула на розвиток католицької, частково православної архітектури у всьому світі. Із часом все більшої ваги набувало трактування протестантської церкви чи молитовного будинку як центру багатфункціональної будівлі, своєрідного духовного адміністративного комплексу протестантської громади. До складу такого комплексу входили ритуальні приміщення (хрестильні, зали сімейних обрядів, похоронів, весіль), із підсобними приміщеннями (кухня, санвузли, кімнати для дітей), приміщення просвітницького напрямку (бібліотеки, недільні школи, кабінети), приміщення для гостей (мініготелі, гуртожитки), приміщення для господарських потреб (гаражі, майстерні), адміністративні приміщення [2].

Такі багатфункціональні комплекси, на думку дослідника В. Дем'янова, націлені, у першу чергу, на концентрацію суспільного

життя протестантів навколо громади, залучення нових членів, поєднання духовного життя з громадською та господарською роботою. У різних варіантах багатофункціональні комплекси з'явилися в Європі в ХХ столітті, а в Україні – в останнє десятиліття. У всій повноті вони постають у великих містах, обласних центрах.

Подібної точки зору дотримується білоруський вчений Н. Лаврецький. Він вважає, що соціальну значимість протестантським культовим об'єктам надають їх додаткові функції – недільні школи, приміщення для масових заходів. Тому при проектуванні протестантських храмів варто врахувати його багатофункціональність [3].

Ідеї Реформації справили величезний вплив як на архітектуру, так і на організацію художнього простору протестантських храмів. Близькість Бога до душі людини в його повсякденності отримав вираз в архітектурі, коли храм перетворювався у будинок, а будинок – у храм.

Нове поклоніння Богові істотно відрізнялося від традиційної релігійності. Стара форма спілкування з Богом, розрахована на емоційне сприйняття божественності (облаштування церкви і її земного проживання – храму), утрачала актуальність. Віруючі стали піклуватися про свій внутрішній храм [1].

На думку нідерландського богослова, прихильника ортодоксального кальвінізму А. Кайпера: «Кальвінізм міг би створити свій власний напрям у мистецтві, але лише у відповідності до своїх релігійних принципів. Саме тому, що він досяг набагато вищої стадії релігійного розвитку, його принцип заборонив кальвінізму символічно виражати свою віру у видимих і чуттєвих формах» [11]. А. Кайпер уважав, що кальвінізм завжди заохочував прогрес мистецтва і в теорії, і на практиці. Він міркував: «Світ звуків, світ форм, світ відтінків, світ поетичних ідей не може мати іншого джерела крім Бога; і наш привілей, привілей Його образу і подоби – сприймати цей прекрасний світ, відтворювати його в художніх формах, і ним насолоджуватися» [11].

Цікаву думку висловлює архітектор М. Рягузов: «Відомо, що великому німецькому реформатору Мартіну Лютеру, який повністю не порвав із католицьким сакральним мистецтвом, протистоїть особистість іншого великого протестантського реформатора, який жив і працював у Швейцарії, Жана Кальвіна. Кальвін уважав, що будь-яка «сакральність», створена руками грішної людини, веде його від справжньої сакральності, якій варто поклонятися – живого Бога, Якого ніхто ніколи не бачив. Або, як пізніше скаже кальвініст К. Барт, «Бог на небі, а людина на землі. Між ними відмінність радикальна і абсолютна». А тому до цього часу в реформатських церквах елементи

образотворчого мистецтва присутні дуже рідко на відміну від лютеранських із їхніми вітражами і вівтарем, а самі церкви виглядають, швидше, функціональними, ніж символічними» [5].

На думку російської дослідниці П. Смородінової, будинок молитви з архітектурної точки зору передбачає творчий підхід, поєднуючи в собі змішання стилів і напрямів. Він орієнтується на архітектурні та культурні традиції тієї території, до якої належить. Саме тому, архітектура протестантизму різноманітна, вона набуває відтінків і колориту місцевих будівельних прийомів, архітектурних стилів і напрямів. Храми можуть бути незвичайні, оригінальні і красиві, але найчастіше вся ця краса полягає в простоті та мінімалізмі архітектурних рішень. На відміну від попередніх епох, коли архітектура культових споруд визначала стиль епохи (в Античності, Візантії, в готичному або романському місті храм чітко відрізняється від цивільних, тим більше житлових, споруд). У наш час храм – носій типологічного діапазону. Найчастіше він мало чим відрізняється від звичайної будівлі [4].

Подібної точки зору дотримується О. Ткаченко. Він вважає, що протестантський молитовний будинок відрізняється від католицького Храму чи Собору. Ззовні, вони нерідко мають білі, цегляні, кавові тони. Часом їх можна відрізнити від цивільних будівель лише за наявністю невеликого хреста. У цьому, власне кажучи, і суть протестантизму – бути ближче до світського життя. Саме тому в протестантизмі дуже важко виділити один або кілька стилів. Найчастіше краса храму полягає в його простоті, адже в цьому проявляється основна особливість протестантської гілки християнської релігії [6].

Білоруська дослідниця Т. Габрусь пише: «Протестантські храми уособлювали ідеологію, опозиційну до Контрреформації, що виходила з Ватикану. В архітектурі храмів цих двох конфесій відбилася їхня ідейна і політична боротьба. Розширенню естетичної концепції бароко, яку послідовно проводила католицька церква, храмобудівництво протестантів протиставило стійку місцеву готико-ренесансну традицію. Архітектура протестантських зборів, порівняно з костьольною, визначалася великим аскетизмом і лапідарністю форм, що обумовлювалося прагненням цієї конфесії до більш дешевої і скромної релігійної обрядовості, а також іншої богословської конфесійної програми» [8].

На думку Н. Лаврецького, характерною формою протестантського храму є однонавний протяжний об'єм із входом через вежу, яка була головним фасадом. Подібний тип планування набув широкого розповсюдження на території Білорусі. Така форма храму може бути обумовлена і практичним складником. Оскільки головною дійвою

особою в протестантизмі є пастор, то важливу роль у літургійному процесі відіграє акустика. Вона повинна не лише посилювати голос священика, а й зберігати при цьому розбірливість мови [3].

Л. Голодецький вважав, що протестантський храм повинен мати сприятливі умови для молитви. Ніщо не повинно заважати молитві віруючих. Далі автор зазначив: «Істинно християнських дух – це дух єдності братів і сестер в любові» [7].

Російська дослідниця П. Тадевосян дійшла висновку, що за кордоном протестантські храми є вагомим пластом сакральної архітектури. На думку автора: «Однією з найважливіших проблем в архітектурі протестантизму є зв'язок стилю, функцій і образу сучасних храмів. Якими будуть нові церкви, вирішувати сучасним архітекторам, яким слід спиратися на ідеї й образи, розроблені багатьма поколіннями колег. Проте більш за все у пошуках нової форми архітекторам варто відштовхуватися від священного писання, яке приймається як непогрішиме Одкровення Бога». П. Тадевосян виділила деякі характерні риси храму: «Для протестантського храму завжди був актуальним образ «дому» – місця, де збираються молитися. Церковна ієрархія не може бути посередницею між Богом і людьми. Виходячи з цього, простір храму не має поділу віруючих. Усі віруючі перебувають у рівних правах перед Богом» [9].

Науковець В. Рягузов більше уваги приділив причинам низького архітектурно-художнього рівня баптистських храмів у Радянському Союзі. Зокрема він уважав, що політика масових репресій, що розпочалася ще із часів царату, суттєво вплинула на архітектурний образ храмів [10].

В. Дем'янов зазначав, що особливості протестантизму, розуміння Бога як особистого божества, чинник реально існуючої віри, спрощення богослужіння (проповіді, спільне моління, співання псалмів), наявність лише двох таїнств (хрещення і причастя), мала кількість свят впливають на протестантську архітектуру. На думку дослідника, виникнення різноманітних, часто досить ворожих протестантських течій, спричинило об'ємно-планувальну різноманітність храмів, багатофункціональність, практичність, особливо характерну для кінця ХХ століття [2]. Далі автор говорить: «Протестантська архітектура зіграла велику роль в процесі новацій в храмовому будівництві останніх століть, вплинувши як на католицизм, так і на православ'я. Будучи породженням буржуазних верств суспільства, вона стояла за модернізацію архітектурних, об'ємно-планувальних, функціональних, конструктивних схем у церковному будівництві в Європі, а потім в Америці» [2].

Дослідник зауважив, що на відміну від католицизму та православ'я, протестантизм трактував споруду не як храм Божий (із вівтарем – місцем Бога), що збудований, як правило, у вигляді хреста в плані (грецького чи римського). «Він бачив таку споруду як місце спільного моління, бо Бог у кожному віруючому, в його душі. Тому відпадала потреба б у вівтарі як такому чи його ускладнених формах, канонічному плануванні приміщень» [2].

Таким чином, відмова реформаторів від догм і диктату римо-католицької церкви в будівництві сакральних храмів пов'язана безпосередньо з розвитком символіки і доктрин протестантизму. Зміни в духовному житті суспільства спричинили і нові уявлення про місце поклоніння Богові. Поряд із богословськими питаннями віри, сповідання і поклоніння, поставали питання про відповідні реформи в архітектурі храмів.

Серед характерних особливостей протестантських храмів виділимо: архітектурне різноманіття стилів, відсутність вівтарної частини як такої; побудова загального молитовного простору як лекційної аудиторії, зверненої до того місця, де в православних, католицьких і вірменських храмах знаходиться вівтар; замість вівтаря з'являється кафедра для проповідника-пастора; вільне розташування храмів в навколишньому середовищі.

Література:

1. Гуцул И. Идеи Реформации в современной сакральной архитектуре протестантов Украины [Електронний ресурс] / И. Гуцул. – Режим доступу : <https://r500.ua/idei-reformatsii-v-sovremennoj-sakralnoj-arhitekture-protestantov-ukrainy>
2. Дем'янов В. Вплив ідеології протестантизму на розвиток архітектури новітніх протестантських храмів північно-західного регіону України [Електронний ресурс] / В. Дем'янов. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9618/1/32.pdf>
3. Лаврецкий Н. Характерные черты архитектурно-стилистического облика протестантского храма на территории Беларуси [Електронний ресурс] / Н. Лаврецкий. – Режим доступу : http://elib.psu.by/bitstream/123456789/143/1/Lavreckij_2012-8-p18.pdf
4. Смородинова П. Л. Эволюция архитектуры западнохристианских церквей в XX веке / П. Л. Смородинова // Архитектура и Строительство России. – 2007. – № 8 – С. 25–30.
5. Рягузов М. Пауль Тиллих об изобразительном искусстве и архитектуре [Електронний ресурс] / М. Рягузов. – Режим доступу : <http://reflections.e-aaa.info/article/view/87976/83722>
6. Ткаченко А. В. Очерк о психологии восприятия культовых построек в различных христианских конфессиях [Електронний ресурс] /

- А. В. Ткаченко. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Режим доступу : <http://forum.onu.edu.ua/index.php?topic=5000.0;wap2>
7. Голодецький Л. «Каким быть дому молитвы?» / Л. Голодецький // Альманах «Богомыслие». – Одеса : ОБС, «Богомыслие». – 1990. – Вып. №1. – С. 262–266.
 8. Габрусь Т. Помнікі пратэстанцкага храма будаўніцтва Беларусі [Електронний ресурс] / Т. Габрусь. – Режим доступу : http://elib.org.ua/ukraine/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1160122799&archive=&start_from=&ucat=16&
 9. Тадевосян П. Г. Отражение сущности протестантизма в архитектурной форме [Електронний ресурс] / П. Г. Тадевосян // Режим доступу : <http://www.apriori-journal.ru/journal-estesvennie-nauki/id/122>
 10. Рягузов В. О церковной архитектуре / В. Рягузов // Альманах «Богомыслие». – Одеса : ОБС, «Богомыслие». – 1990. – Вып. №1. – С. 250–265.
 11. Кайпер А. Христианское мировоззрение. Лекции по кальвинизму [Електронний ресурс] / А. Кайпер // Режим доступу : http://gumer.info/bogoslov_Buks/protestant/Kaipер_HristMir05.php

* * *

Олександр Лахно
(м. Полтава)

ДЖОН ВІКЛІФ І РЕФОРМАЦІЙНІ ІДЕЇ ЯНА ГУСА В ЧЕХІЇ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

Як вітчизняна, так і зарубіжна історіографія багато уваги приділила питанням співвідношення основних ідей оксфордського богослова Джона Вікліфа та європейських реформаторів Яна Гуса, Мартіна Лютера, Жана Кальвіна [3; 4; 13; 15; 17]. Основна увага таких досліджень була зосереджена на виявленні схожих і відмінних рис у їхніх ученнях. Так, слов'янофіли (О. Гільфердінг, Є. Новіков) пояснювали схожість ідей Д. Вікліфа та Я. Гуса як випадковий збіг, хоча І. Пальмов не відкидав значний вплив вікліфізму на формування гуситської реформаційної ідеології [10, с. 318]. Після створення в Англії у другій половині XIX століття вікліфітського товариства, такі погляди стали не актуальними. Так, зокрема, історики критичного напрямку (К. Арсен'єв) зближували гуситські ідеї з ученням Д. Вікліфа та європейських реформаторів XVI століття. Тому постає запитання: чи є вчення Я. Гуса запозиченим у оксфордського «єретика», чи воно незалежне й походить із національних коренів, оскільки діяльність католицької церкви критикував ще Ян Міліч (помер 1374 року). Таким